

LINGVISTIK VA TARJIMAVIY NUQTAI NAZARDAN MADANIY REALIYALAR TADQIQI

Abdieva Iroda Normurotovna

Uzbekistan state world languages university iroda_abdieva@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada madaniy realiyalar (realialarning) tilshunoslik va tarjima jarayonidagi o'rni, ularning tilda ishlatilishi va o'zbek madaniyatiga moslashtirish usullari tahlil qilinadi. Realialarning semantik, pragmatik va madaniy qatlamlari, ularning tarjimada duch keladigan qiyinchiliklari, shuningdek, foreignization va domestication strategiyalari ilmiy asosda ko'rib chiqildi. Tadqiqot koreys-o'zbek va ingliz-o'zbek tarjima misollariga tayangan.

Kalit so'zlar: realiya, tarjima strategiyasi, madaniy kontekst, tilshunoslik, semantika

Abstract: This article examines the role of cultural realities in linguistics and translation, their usage in language, and methods of adaptation to Uzbek culture. The semantic, pragmatic, and cultural layers of realities, translation challenges, as well as foreignization and domestication strategies are analyzed. The study is based on examples from Korean-Uzbek and English-Uzbek translations.

Key words: reality, translation strategy, cultural context, linguistics, semantics

Realiyalar — muayyan xalqning ijtimoiy-tarixiy tajribasi, ma'naviy qadriyatlari, turmush tarzi, milliy mentaliteti va madaniy merosini aks ettiruvchi leksik birliklardir. Ushbu birliklar boshqa tillarda to'liq ekvivalentga ega bo'lmashligi, ma'nolarining ko'p qatlamlilik hamda madaniy-semantik yukining kuchlilik bilan ajralib turadi. Til tizimidagi realiyalar o'z tabiatiga ko'ra universalligi cheklangan, milliylik darajasi yuqori bo'lgan nominativ birliklar sirasiga kiradi. Shu sababli ularning lingvistik o'rni, madaniy funksiyalari va tarjima jarayonidagi strategik talqinlari zamonaviy lingvomadaniy tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Realiyalar tilning leksik tarkibida nafaqat predmetni nomlovchi birlik sifatida, balki madaniy kodni tashuvchi, etnik identitetni mustahkamlovchi, tarixiy xotirani saqlovchi semiotik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Ularning mazmun tarkibi ko'pincha lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik va sotsiolingvistika bilan kesishadi. Chunki realiyalar orqali xalqning qadriyatlar tizimi, ijtimoiy institutlari, marosim-madaniy faoliyati, an'anaviy dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlar shakli aks etadi.

Masalan, o'zbek tilidagi "mahalla", koreys tilidagi "해녀 (henyo)" yoki rus tilidagi "дача" kabi birliklar oddiy nominatsiyadan tashqari, chuqur ijtimoiy-madaniy ma'noga ega bo'lib, ularni boshqa tilga to'liq ekvivalent bilan almashtirishning deyarli imkoni yo'q.

Realialar klassifikatsiyasi ham ilmiy adabiyotda turlicha talqin qilinadi. P. Newmark ularni madaniy kategoriyalar bo'yicha (ekologik, moddiy madaniyat, ijtimoiy madaniyat, tashkilot va institutlar, urf-odat va qadriyatlar) ajratadi.

Vlaxov va Florin realialarni "hayot, madaniyat va tarix mahsuli" sifatida e'tirof etib, ularning semantik o'ziga xosligi tarjima jarayonida lug'aviy ekvivalentni topishni murakkablashtirishini ta'kidlaydi. M. Baker esa realialarni kontekstual va pragmatik muammolarni keltirib chiqaruvchi birliklar sifatida ko'rib, ularni tarjima qilishda izohli tarjima, transkripsiya, deskriptiv ta'rif, kompensatsiya kabi usullarni taklif etadi.

Tarjima jarayonida realialar ikki tomonlama muammoni yuzaga keltiradi: birinchidan, semantik mazmunning to'liq ekvivalenti mavjud emasligi; ikkinchidan, ularni maqsadli til o'quvchisi ongida adekvat madaniy tasavvur uyg'otish zaruriyati. Shu bois tarjimonda ikki strategiya — domestikatsiya (moslashtirish) va o'zgacha koloritni saqlashga asoslangan xorijlashtirish usullari mavjud. Venuti fikriga ko'ra, realiyani haddan tashqari moslashtirish matnning milliy-madaniy qiyofasini yo'qotadi; aksincha, uni o'z shaklida qoldirish o'quvchiga manba madaniyatning asl ruhini yetkazadi. Tarjimonning maqsadi aynan shu ikki tendensiya o'rtasida optimal, ilmiy asoslangan tanlovni amalga oshirishdan iborat.

Realialar til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aks ettiradi. Ular milliy tafakkur, tarixiy xotira va madaniy kodni ifodalaydi. Tilshunoslik adabiyotlarida realialar bir qator xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

1. Semantik qatlam: Bu qatlam realiyaning asosiy ma'nosi, konnotatsiyasi, ramziy va tarixiy tushunchalarini o'z ichiga oladi. Masalan, koreys tilidagi 한 (han) tushunchasi milliy psixologik holatni ifodalaydi va o'zbek tilida unga bevosita ekvivalent mavjud emas.

2. Pragmatik qatlam: Realialar nutq vaziyatiga moslashadi, murojaat shakllariga ta'sir qiladi. 호칭어 (aka, opa, ona) kabi murojaat shakllari ijtimoiy pozitsiyani bildiradi va o'zbek tilidagi qarindoshlik terminlari bu funktsiyani to'liq qamrab olmaydi.

3. Madaniy qatlam: Realialar madaniyatga xos xususiyatlarni aks ettiradi: urf-odat, tarixiy voqea, marosim, diniy an'ana.

Misol uchun, 설날 (sonnal) Koreys an'anaviy yangi yil bayrami, oila bilan birga nishonlanadi, maxsus taomlar tayyorlanadi. Bu bayram o'zbek madaniyatida to'liq mos ekvivalenti mavjud emas. Shu bois tarjimada foreignization yoki izohli tarjima qo'llaniladi.

Realialarning lingvomadaniy tahlili tilshunos va tarjimashunoslar uchun muhim bo'lib, ularni turli kontekstlarda ishlatishning ilmiy asoslarini beradi. Lingvomadaniy yondashuv realianing tarixiy, madaniy va ijtimoiy funksiyalarini o'rganishga imkon yaratadi.

Realialar bilan ishlash jarayonida lingvomadaniy kompetensiya hal qiluvchi omil hisoblanadi. Tarjimon yoki tadqiqotchi nafaqat tilni, balki xalqning tarixiy-madaniy kontekstini, ramziy-madaniy tafakkurini, ijtimoiy institutlar tizimini, milliy urf-odatlar semantikasini bilishi zarur. Aks holda realianing konnotativ mazmuni, ramziy ma'nolari yoki pragmatik funksiyasi noto'g'ri talqin etilishi mumkin. Mazkur birliklar ayniqsa badiiy tarjimada, tarixiy matnlarda, etnografik diskursda va madaniy-ma'rifiy kontekstlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, realialar lingvistik tizimning o'ziga xos va murakkab komponenti bo'lib, ular orqali xalqning madaniy tajribasi, milliy tafakkuri, tarixiy-madaniy merosi va ijtimoiy identiteti tilga ko'chiriladi. Ularni chuqur ilmiy tahlil qilish tarjimashunoslik, lingvomadaniyatshunoslik va pragmatik tilshunoslik uchun dolzarb vazifa bo'lib, madaniyatlararo kommunikatsiyaning samaradorligini ta'minlaydi, tarjima jarayonida esa manba va maqsad til madaniyatlarini uyg'unlashtiruvchi ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ashurov T.B. Linguistic and Cultural Aspects of Translation of Realia and Substandard Vocabulary in the Works of Ernest Hemingway. SHOKH Library, Vol. 1, No. 10 (2025)
2. Baker M. (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.
3. Khukhuni, G.T., Valuitseva, I.I., Osipova, A.A. Cultural Words in Sacral Text and their Translation: Linguistic and Extra Linguistic Factors. Russian Journal of Linguistics (Vestnik RUDN, Series Linguistics), Vol. 23, No. 2, 2019, pp. 487–508. DOI: 10.22363/2312 9182 2019 23 2 487 508
4. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall.
5. Nida, E.A. (1964). Toward a Science of Translating. Brill.
6. Venuti, L. (1995). The Translator's Invisibility: A History of Translation. Routledge.
7. Zeynalova, Kh. Translation Challenges of Cultural Realia in English Literary Texts: Semantic and Pragmatic Aspects. EuroGlobal Journal of Linguistics and Language Education, 2024(?) (see journal metadata), DOI: 10.69760/egille.250008

